

הרב משה ליכטנשטיין שליט"א**שיחה לפרשת נח****דמותו של נח**

המשנה במסכת אבות מתארת:

עשרה דורות מאדם עד נח להודיע כמה ארך אפים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול. עשרה דורות מנח עד אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שבא אברהם וקבל עליו שכר כולם. (אבות ה, ב).

ממשנה זו עולה נח באופן ברור כנקודת מעבר בין שתי תקופות, כמסמל את הפער בין שני פרקים שונים בתולדות העולם. עניין זה מצריך בירור בזהותו של נח ובייחודו. מיהו אותו נח? במה נתייחד? במה זכה לכך שאנו אומרים בתפילת ראש השנה – "וגם את נח באהבה זכרת"?

עשרה דורות מאדם ועד נח

"עשרה דורות מאדם עד נח". ננסה לעמוד כאן על חטאם.

אדם הראשון הוצב בגן עדן, כאשר תפקידו הוא: "לעבדה ולשמרה". הקב"ה נותן לאדם תפקיד של אחריות כלפי העולם, על מרכיביו השונים. בין השאר, מקבל האדם אחריות על הגן, במרכז האחריות עומד הציווי:

וַיֵּצֵא ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לְאֹמֶר מִכָּל עֵץ הַגֵּן אָכַל תֹּאכֵל.

וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי יוֹם אֶכְלֶךָ מָמַטוּ מוֹת תָּמוּת. (בראשית ב, טז-יז).

אולם, עם כניסתו של האדם לגן, הוא מועל באחריותו. ניתן להבין את חטא אדם הראשון בכמה אופנים – כמרידה בה' ורצון להידמות לו, כתאוה פיזית בפניה האדם לא עמד, ועוד. אולם, בשורש כל הסבר יעמוד חוסר האחריות של האדם, המועל בתפקיד שה' נתן לו.

כך, העונש אותו נותן ה' לאדם ולחוה כולל אחריות לעולם. "בזעת אפך תאכל לחם" – לא עוד אכילה והנאה, אלא אחריות ליצירה בעולם. זהו גם המוקד של עונשה של האשה: "בעצב תלדי בנים". לא עוד יחסים לשם ההנאה בלבד, אלא אחריות לקיום העולם, עם כל העצב והקושי שבכך. כאן מקבל המין האנושי אחריות על הציווי שקיבל קודם לכן:

וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹּשׁוּהָ וּרְדוּ בְּדָגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּיָּה הַרְמִשָּׁתַּי עַל הָאָרֶץ. (בראשית א, כח).

חוסר האחריות של אדם הראשון בא לידי ביטוי גם ביחסו לבעלי החיים. האדם הוצב בגן העדן כמין העליון, השולט על שאר בעלי החיים – "ורדו"

אולם, במה הדבר בא לידי ביטוי? אנו רואים שהאדם קורא לבעלי החיים בשמות:

וַיִּצַר ה' אֱלֹהִים מִן הָאָדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם לְרְאוֹת מַה יִּקְרָא לוֹ וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נָפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ. וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא מָצָא עֹזֵר כְּגֹדּוֹ. (בראשית ב, יט-כ).

ניתן להבין את קריאת השמות כפעולה זואולוגית בלבד, או כמעשה משמעותי יותר. אולם, כך או כך, בכך מסתיים הקשר שבין האדם לבעלי החיים. מכאן, מתחיל סיפורו של חוה, ולאחריו – החטא.

גם תיאור הדורות שבין אדם לבין נח, מתאר הולדה בלבד:

ויוֹלֵד אֶת... ויוֹלֵד בָּנִים וּבָנוֹת*

זאת, לעומת תיאור התולדות בפרשת נח, הכולל את ישוב הארץ:

מֵאֲלֶה נִפְרְדוּ אִיֵּי הַגּוֹיִם בְּאַרְצֹתָם אִישׁ לְשָׁנּוֹ לְמִשְׁפַּחְתָּם בְּגוֹיָהֶם. (בראשית י, ה).

יישוב הארץ הוא קיומו של הצו האלוכי:

לֹא תִהְיֶה בְּרָאָה לְשֵׁבֶת יִצְרָה. (ישעיה, מה, ז).

לבסוף, יש לשים לב להחלטתו של ה' להביא את המבול לעולם. התורה מתארת את חטאם של בני האלוהים:

וַיֵּרְאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶת בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ. (בראשית ו, ב).

תיאור התורה את חטא בני האלוהים מעורפל, נחלקו הפרשנים. אף בו עומד בשורש החטא אותו יסוד: חוסר נטילת האחריות. בני האלוהים לוקחים את בנות האדם אך ורק "כי טובות הנה". ללא נטילת אחריות על העולם.

נח כנוטל אחריות

כאן מגיע נח, ומהווה ניגוד מוחלט לדורות שקדמו לו. יש שהשוו בין אברהם לבין נח, ועמדו על הפסיביות של נח. על נח כצדיק בדורותיו בלבד. אולם, גם אם נראה את נח כפסיבי וכצדיק בדורותיו בלבד, עדיין הוא נוטל את האחריות על העולם, ומציל אותו.

ברמה הראשונה והפשוטה, נח מציל את המין האנושי. את עצמו, את אשתו, בניו ונשותיהם. ברמה השנייה, מציל נח את עולם החי, ומקבץ אליו אל התיבה את כל בעלי החיים. נח דואג להם, ואף מביא עבורם את המזון הדרוש לכל מין ומין.

* השיחה נאמרה בערב שבת פרשת נח ה'תשע"ב וסוכמה על ידי עמנואל מאייר. סיכום השיחה לא עבר את ביקורת הרב.

לגנאי – הנפילה

האפשרות המפורסמת יותר מציגה את החומריות של נח בנטיעת הכרם:

ויחל נח איש האדמה – נתחלל ונעשה חולין למה ויטע כרם לא היה לו ליטע דבר אחר של תקנה לא יחור אחד ולא גרופית אחת, אלא ויטע כרם.

(בראשית רבה, פרשה לו).

כאן מסתמנת נטיעת הכרם כמעשה חומרי, גופני. לאחר הצלת העולם והיציאה מן התיבה, נח נופל, מתרסק. כולנו מכירים את התחושה של פעילות מאומצת, התקדמות משמעותית, ולאחריה – נפילת מתח. עלינו לנסות להימנע מנפילה כזו בכל מצב בו היא שייכת.

לשבח – האחריות לעולם הצומח

ראינו את אחריותו של נח כלפי המין האנושי וכלפי עולם החי. אותו מדרש מתאר את מקורות הזרעים בהם השתמש נח:

ומהיכן היה לו? א"ר אבא בר כהנא הכניס עמו זמורות ונטיעות ויחורים של תאנה וגרופיות לזיתים

ניתן לראות בכך את אחריותו של נח לעולם הצומח, שלא כולו יכול לשרוד מתחת למי המבול. כאן אנו מתחברים לאותו מסר של אחריות אותו הדגשנו למעלה. יש לציין שבעולמו של נח, כמו גם עולמם של חז"ל אין משקאות מוגזים למיניהם. מעבר למים, שאינם תמיד נקיים, מהווה היין את המשקה המרכזי.

נח כניצול

אפשרות נוספת בה ניתן להבין את מעשהו של נח היא כבריחה. עלינו לזכור: נח הוא ניצול של דור, של תקופה. חבריו, משפחתו הרחבה, המראות להם היה רגיל – אבדו ואינם. מכאן מגיעים רבים לנפילה, לבריחה לטיפה המרה.

ניתן גם להציע שילוב: יתכן שביום נח ממשיך באחריותו, מפתח ונוטע; בעוד שבליילה, לבד, בורח נח ליין, להשתכרות...

תופעה זו מוכרת וידועה גם מהתנהגותם של ניצולי שואה. מדינתנו התפתחה רבות הודות למעשיהם ופועלם של ניצולי שואה, שהגיעו להיות אלופים בצה"ל, פרופסורים וראשי-ישיבות. רבים מהם הקימו מחדש משפחות משגשגות ופורחות. אולם, איננו יודעים מה כל אחד מהם חש בלילה, על יצועו. ניצול השואה נשאר עם זכרונותיו הקשים, וממשיך להתמודד איתם גם שנים אחר כך.

כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון

בית המדרש הוירטואלי שלי ישיבת הר עציון

אתר בעברית: <http://etzion.org.il>

אתר באנגלית: <http://www.etzion.org.il/en>

משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5

דואל: office@etzion.org.il

המדרש מתאר את מסירות הנפש שהייתה דרושה לנח להצלת בעלי החיים:

ר' הונא אמר: יצא מן התבה גונח מלבן, שנאמר וישאר אך נח – וישאר נח אין כתיב כאן, אלא וישאר אך נח, לשון מיעוט הוא. ר' יוחנן בשם ר' אליעזר בר' יוסי הגלילי אמר: לא יצא נח מן התבה עד ששברו הארי. (תנחומא בובר, נח סימן ג).

נח יוצא מן התיבה סחוט ממאמץ לפי ר' הונא, ולפי ר' יוחנן – פצוע. הארי פצע את נח, שאיחר מעט בהבאת מזונותיו. זהו הקושי של כלכול התיבה, זוהי מסירות הנפש של נח, זוהי נטילת האחריות שלו.

את נטילת האחריות אנו רואים גם בהיתר אכילת הבשר, המתואר אחרי היציאה מן התיבה. לאדם הראשון נאסרה אכילת הבשר. זאת, כיוון שהאדם עומד מול בעלי החיים, באופן תחרותי:

וַרְדּוּ בְדִגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּה הָרֶמֶשׂת עַל הָאָרֶץ (בראשית, ב, כח).

לעומת זאת, בימיו של נח יש מערכת יחסים אחרת בין האדם לעולם החי. האדם של פרשת נח מסתמן לא כמתחרה לחיה, אלא עומד מעליה. אחראי לה, שולט עליה, ולכן אף רשאי לאכול אותה.

נח האיש

כעת ננסה לעמוד בקצרה על זהותו של נח. אנו מכירים מדרשים המתארים את גובהו של אדם הראשון, שהתנשא למאות ואלפי מטרים, אך אין אנו מכירים מדרשים דומים על נח. נח הוא איש פשוט, ממוצע. בן דורו. לפי המדרש, הוא אף היה מעורב בחטאי דורו:

אמר ר' אבא בר כהנא כי נחמתי כי עשיתים ונח מצא חן, אתמהא, אלא אפילו נח שנשתייר מהם לא שהיה כדאי אלא שמצא חן. (בראשית רבה, פרשה כח).

יתכן שנח הוא הטוב ביותר מדורו, אך הוא מהווה חלק מדורו. אולם, ברגע בו הוא מבין שהוא נצרך, שעל כתפיו מוטל כובד האחריות, הוא מקיים את מאמר המשנה:

ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש. (אבות ב, ה).

ללא יומרות. נח עושה ומקיים את צורך השעה. מי שמכיר מעט היסטוריה, יודע שסיבה מרכזית לנפילת הקומוניזם הייתה פעולתו של חשמלאי, שהבין שעליו לעשות את מה שהוא יכול. ללא "יחוס", ללא הכשרה מיוחדת – הוא יעשה את מה שבאפשרותו לעשות ולקדם. בכך שינה את פני ההיסטוריה.

נטיעת הכרם

לאחר יציאתו של נח מן התיבה, מתוארת נטיעת הכרם. מהי הסיבה למעשה זה? יש שדרשו אותו לשבח, יש שדרשו אותו לגנאי, ואנו אף נציע הצעה שלישית: